

alapon áll, mikor sokszázados fejlődésén át a humanizmus talajából kiszarjadt és európai jelentőségűvé vált.

Mint a szorosabban vett nevelői érdekelttség örékek, nagy örömünk van benne, hogy bőven találunk a szemelvények között tisztán pedagógiai tárgyú és tartalmú szövegeket is Terentiusnak a szigorú és elnéző nevelésről szóló verses fejtegetéseitől vagy Senecának a tervszerű olvasás hasznáról írt megjegyzéseitől kezdve Quintilianusnak több pedagógiai érdekességű részletén, Lactantiusnak, Cassiodorusnak, Kempis Tamásnak, Vergerionak, Enea Silvionak, Erasmusnak és sok másnak pedagógiai tárgyú szövegein át egészen a Szent István Intelmeiből, sőt a Ratio Educationisból vett alkalmas szemelvényekig. Ha nem könnyű dolog is ilyenfajta tartalmú latin olvasmányt folytatni serdülő ifjakkal, s főleg érdeklődést kelteni bennük iránta, mégis örvendetesnek tartjuk a kísérletet, hogy komoly nevelői kérdések iránt is fölébresszessék az érdeklődés, ha azok a humanista műveltség jeleseinek földolgozásában jelennek meg az irodalomban.

Általában éppen az ily módon fölmerülő szempontok igazolják talán legjobban azt a véleményünket, hogy Huszti professzor könyve nem pusztán középiskolai tankönyv, hanem egyúttal a humanisztikus műveltség mindinkább ritkuló őszinte barátainak olvasókönyve is s bizonyíték és igazolás a magyar műveltség ezeréves európai fölényének szolgálatában.

S mint ilyent, mint szívesen látott új könyvet, üdvözöljük e folyóirat hasábjain is.

Gyulai Ágost.

Friedeczy József: A barokk Róma szentje. Képek Kalazanci Szent József életéből és korából. Budapest. 1940. 337 l.

Forrástanulmányokon alapuló széleskörű történeti tudás, nagy pedagógiai készség és természetes szépírói rátermettség jellemzői ennek a műnek. Rómának és lehet mondani Európának történetéből választ ki a szerző körülbelül száz esztendő, és ez éveknél nagyobb részét az akkori világ középpontjában mutatja be. Nagy a kavargás, vajúadás, küzdelem mindenütt, és ezeknek mintegy visszhangja az örök város. Egyik oldalon a reformáció terjedése, nemzetek torzsalkodása, világhatalmak gyöngülése és keletkezése, a másikon az egyház védekezése, a népek kiengesztelésére való törekvése s a maga világhatalmának megóvása jellemzi ezt a száz évet. Diadalok és vereségek, pompás építkezések és hallatlan zsarolások, könnyelmű pénzszerzés és szivertépő nyomor képei váltogatják egymást. A mohamedánok támadásai és a németországi vallásháborúk, a spanyol világhatalom megingása és a francia s angol nemzetek felemelkedése épp úgy háttérül szolgálnak, mint a katolikus egyház megpróbáltatásai, majd megerősödése, szentéletű emberek szereplése és maradandó egyházi alkotások létesítése.

Szokatlanul mély és széles keretbe állítva tűnik fel Kalazanci Szent József alakja és működése, de annál elevebben érinti az olvasót élete szentsége és újítása a pedagógia terén, továbbá azok az emberi gyöngeségek, amelyek vele kapcsolatban oly sokféleképpen nyilvánulnak meg. Ezeket a helyeken már a lélekűvív és szépíró érvényesül, és meg lehet állapítani, hogy hatásosan. A barokk kor a szerzőben hivatott feldolgozóra talált.

Egy század összefoglaló világgképének hol világos, hol sötét színekkel történő feltüntetése nem kis érdeme a műnek. A történettudós-búvárkodása és ennek eredményeképpen sok érdekes adatnak, jellemző mozzanatnak és szerepet kevésbé vivő, de jellegzetes egyéniségnek szerepeltetése egyszerű történeti műnél mélyebbé, általánosabbá és hatásosabbá teszi ennek a könyvnek a tartalmát. Az olvasók érdekes külső jelenségek és belső jellemvonások megismerőivé válnak. Ezeket a hivatott tudós lélekbenyomulóan csupán intuició segítségével foglalhatta írásba. Érdemek elismerése, az egyetértés sikere, szellemi és erkölcsi diadalok szerzése épp úgy hatásos feltüntetésben részesül a műben, mint a hibák és a vétkek ábrázolása, az emberi gyöngeségek érvényesülése és a meg nem érdemelt felmagasztalásra következő bukás.

A középpont Kalazanci Szent József, a barokk kornak e hivatást kereső, majd túlzó foglalkozástól roskadozó, szentéletű pedagógusa, akit az Isten hosszú élettel ajándékozott meg (1556—1648). Tevékenységében két célt vezet: használni kíván embertársainak és szolgálatot tenni a katolikus egyháznak. A korában uralkodó viszonyok miatt mind a két elhatározás nem kis akadályokba ütközik. A szerző általános világgképbe helyezve szimbolikusan úgy mutatja be hőst gyermekkorában, mint akinek sikerülni fog az ördög hatalmát legyőzni. Származását barokk díszektől megfosztottan, de szemléletesen mutatja be, és élete későbbi folyamán vele kapcsolatban a realista szépíró művészi ábrázolásmódját érvényesíti. Elénk állítja őt tanulókorában: mily szorgalmas és hogyan menekül az érzéki csábítás közeléből; atya akaratára ellenére mint lesz világi pap, és mily sikereket ér el az egyetem és a Colonnák családjában. Fialat lelkesedésében tanúja a falusi papok tengődő életének, férfias bátorságról tesz bizonyosságot, és szépen halad előre az egyházi pályán. De ő visszautasít minden kitüntetést és jó állást, mert belső hő tüzeli. A lelki fejlődés és alakulás mesteri rajzában kapjuk vívódásait, reményeit és kétségeit, mígnem Rómába utazik. Pompás, színes és jellemző részletek mutatják be az örök várost és lakóit. Itt egyideig különbözőbb cél nélkül foglalatoskodik, mikor negyvenegy éves korában rádöbben hivatására: a szegény, elhanyagolt, kóborló gyermekeket kell összegyűjtenie és belőlük derék embereket nevelnie! A sugallatot tett követi; így jönnek létre a Scholae Piae Pauperum (a szegények kegyes iskolái) 1597-ben. Csakhamar százakra szökik fel a tanítványok száma, és megnövekszik a kezdeményező gondolja. Az anyagiak hiánya épp úgy nem okoz neki nehézséget terve megvalósításában, mint más tanító szervezetek már megalapozott hírneve. A tanuló pompás bemutatásban részesülnek szerzőnk részéről, és az egyre nagyobb számban működő tanítóik is. Az alapító szerzetesrend kifejlesztésére gondol, és ez sok nehézség leküzdése után sikerül neki. 1621-ben alakul meg a piarista rend Clerici Regulares (szabályozott papok) címmel. A rend csakhamar páratlanul felvirágzik, de nem maradnak el a megpróbáltatások. A már középpiskolákban is működő tanítórendet lefokozzák, magát az alapítót bíróság elé idézik, egy pillanatra teljes összeomlás fenyegeti. A szent túljut azonban e megpróbáltatásokon, és élete végén örömmel kell tapasztalnia, hogy rendje hazáján kívül idegen országokban is gyökeret vert. Könnyen hal meg, mert meg tudta valósítani célját.

Ez az életrajz csak a fonalat jelzi, amely a barokk Rómán történetén át vonul. Mennyi szín, utalás, jellemző bemutatás, támogatás, cselvetés, barát és ellenség teszi változatossá ezt az életpályát. A mű tekintettel van a magyar vonatkozásokra is és valóban megérdemli a regényes korrajz elnevezést. Csupa lendület, elevenség, fordulatosság a könyv nem egy fejezete, olyan távlatokkal, a világképnek oly egyidejű bemutatásával, hogy érdeklődésünk állandóan feszült, emberi érzésünk hullámozik, tudásunk pedig oly mértékben gazdagodik, mintha sok-sok tanulmányt olvastunk volna át. Minden mozaik-szerűsége ellenére és bár nagy időt foglal össze, és sok embert szerepeltet, a szerkezet egysége nem bomlik meg, Kalazanci Szent József mindenütt ott van a történések előterében.

De vajjon mit hoz ő mint pedagógus? Kora általános tanítási módszerétől természetesen nem tud elszakadni; az első és legfeltűnőbb eszme elgondolásában az *ingyen való tanítás*. Az iskolai szerzetes-munkások életének fenntartásáról jötevők gondoskodnak. Az anyagiaknak ez a kevésbé bevétel megragadta a kortársakat. A második az *elhagyott és szegény gyermekek felkarolása*. Erre vonatkozólag a könyvben ezt a jellemzést olvassuk: »Mások is tanítanak, de csak a piaristák istápolják a szegény gyermekeket«. Majd: »A mi feladatunk, hogy a szegény gyermek, aki Isten nélkül nőtt fel, és a megélhetéshez a legszükségesebbet se tudta, derék munkás legyen«. Mintha napjaink szociális gondjainak a megoldását hallanók. De a szerző nemcsak szavakkal jellemez, hanem egy helyen tanítás közben mutatja be a kezdő piaristák működését. A régiiek is ismerték az egyéni bánásmódot és azt a módszert, hogy a tanulók bizalmának megnyerésével iparkodtak rájuk hatni. Főleg a szellemileg gyöngéket karolták fel, azután a szegényeket. Kalazanci Szent József az iskolai munkában mint bölcs, okos, szerető vezető ma is mintaképe lehet minden pedagógusnak. A piaristák e nevelői ráhatás mellett más tanítószervezetektől abban különböztek, hogy teret engedtek iskoláikban a reális tudományoknak, különösen *szívesen tanították a számtant*. Nagy dolog és merész kezdeményezés ez abban a tekintélynek hódoló korban. Ez az újítás és a szeretet, a szelídség, a megértésre való törekvés és megfocósító szellem: ezek voltak a piarista iskola fő vonzó erői, továbbá a *jegyzetelés az iskolában és az utcán*. Oly tudatos, megnyerő és sokoldalú kiemelésben részesül mindez, hogy méltán vet fényt a pedagógus képzettségű íróra is.

A műben a hangsúly a barokk Rómán van. Mégis eléggé érvényesül a politikai, egyházi és tudományos háttér mellett a pedagógiai milió is. A környezetrajz különösen gazdag, színes, változatos, sőt itt-ott pompázó. Tudás és babona, vitatkozás és kegyhajhászás, önzés és lemondás, munka és könnyű boldogulás változtatják egymást e kor nem egy nagy emberének életében is. Velük szemben Kalazanci Szent József az eszmény szolgája, a jövő munkálója, embertársainak segítője. Ezt a mű nagyszerűen megérezteté. Éppen ezért nem életrajz, nem is pedagógiai bemutatás, annál kevésbé történeti alkotás, hanem mindeme műfajokból vett adatoknak szerencsés módon történt kiválasztása, összeillesztése és művészi érzékkel való írásbefoglalása.

Nem ifjúsági mű, és nem lelki épülést célzó olvasmány, hanem egy szent életnek változatos viszonyok között folyó története a világesemények és Róma középpontjába állítva. E miatt nehéz megállapítani, mi több és sikerültebb e munkában: a valóság rajza-e, vagy a képzeletalkotta részletek. A szerző rendkívül sok és különféle jellegű forrásból merítette a könyv anyagát, és forrásműveinek áttekintése is fölötte tanulságos. A feldolgozásban és megírásban inkább a tudós érvényesül, mint a szépíró, bár e téren való hivatottságának is nem egy helyen adja fényes jelét. Érdekes, gondolkodtató, egyben nyugtalanító a mű: az emberi sorsok irányításában jók és gonoszak egyaránt résztvesznek, és éppen ezért ez minden időben nagyon emberi módon és eszközökkel történik.

Agárdi László.

Szalay Gyula: A Vörösmarty Önképzőkör (Budai Önképzőkör Egylet) története 1862–1939. Budapest, 1939. 8-r., 31 l.

Ez a kedves és érdekesen megírt füzet, címe szerint, egy majdnem nyolcvaneztendős önképzőkör történetét beszéli el. Szerzője, Szalay Gyula, egy terjedelmes kötetben már megírta az iskola történetét is, amelynek kebelében az ifjúsági kör alakult és él: a fővárosnak legrégebb gimnáziuma ez, amelyet 1687-ben a Jézutársaság alapított s amely ma, mint II. ker. kir. egyetemi kat. gimnázium tölti be nevelő és oktató hivatását. Önképzőkörének mégsem az a legnagyobb jelentősége, hogy Budapest legelőkelőbb középiskolájává volt, hanem a nemzeti szempontból fontos feladat, amelyet hosszú időn át teljesített.

Kazinczy születésének évszázados ünnepe (1859), mint ismeretes, a nemzeti összefogásnak tiszteletreméltó, néma tüntetése volt, amelynek hatására az iskola ifjúságában is fellobbant a cselekvés vágya: egy évvel utóbb a magyar nyelv, irodalom és történelem ismertetését folyamodvánnyal kérte az akkor még német tanári kartól. Rideg és kemény visszautasítás volt a válasz. De a röviddel utána megjelent októberi diploma, bármily messze állt is még ezeréves alkotmányunk szellemétől, szabadabb levegőt teremtett, ezt a tanári kart eltávolította, s 1862 őszén az új tanári kar engedélyt adott az ifjúságnak a magyar nyelv művelésére és irodalmi tevékenységre. Így született meg a *Budai Önképző Egylet*. Első működésében éppen olyan önálló volt, mint az önképzőkörök ősei: a Kis János alapította soproni Magyar Társaság, az eperjesi Önképző Társulat, vagy a pataki Nándor vármegye. De míg ez utóbbiak vezetésében főiskolai hallgatók vitték a főszerepet, így autonóm szellemük szinte magától értetődött, ezáltal egy középiskola diákjairól volt szó, akik egyrészt tíz esztendő múlva már parlamentesdít kezdtek játszani, akkora függetlenségre törekedtek, másrészt nyomtatott évkönyvet adtak ki. Ennek az önállóságra való törekvésnek különös jelentőséget kölcsönzött az önképzés feladataival párhuzamosan fejlődött egy másik hivatástudat is; a javarészeben német anyanyelvű budai polgárságnak legalább a légkörét kezdték magyar kultúrával telíteni. Érzelmekben ez a polgárság ügyis hazafias volt. Ezt bizonyítja, hogy az ő német anyanyelvű gyermekeik tették a gimnázium tanulóinak többségét s ezeknek alakítása